

STATUS KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA U OBLASTI OBRAZOVANJA DAROVITIH*

Rezime: U poslednje dve decenije, prisustvo kvalitativnih istraživanja o darovitosti i obrazovanju darovite i talentovane dece u naučnoj literaturi engleskog govornog područja postaje sve očiglednije. Prvi radovi pojavili su se između 1985. i 1990. godine i od tada broj ovih istraživanja kontinuirano raste. Iako su kvalitativna istraživanja 2002. godine priznata kao naučna od strane američkog nacionalnog istraživačkog saveta (NRC) i dalje se pokreću mnoga pitanja i dileme oko procenijavanja njihovog kvaliteta i vrednosti, a prisutno je i mnogo dilema u vezi sa osnovnim procedurama izvođenja ove forme istraživanja. Na osnovu nalaza preglednih studija, u kojima je analiziran status kvalitativnih istraživanja u eminentnim svetskim časopisima posvećenim darovitima i obrazovanju darovitih do 2009. godine, ukazaćemo na osnovne tendencije s obzirom na izbor problema izučavanju darovitosti i kreativnosti u našoj zemlji, u ovom radu uradićemo detaljniju analizu ovih istraživanja s obzirom na: (a) teme i istraživačka pitanja kojima se autori bave, (b) metodološke pristupe koji su primenjeni i (c) njihov doprinos razumevanju istraživanog fenomena. Glavni predmet naše analize predstavljaju istraživanja o darovitosti koja su objavljena u poslednjih 15 godina u dva vodeća naučna časopisa u Srbiji, *Zborniku Instituta za pedagoška istraživanja* i *Psihologiji*. Pored toga, dat je pregled stanja kvalitativnih istraživanja od 2009. godine do danas, u dva vodeća svetska časopisa posvećena darovitosti, *High Ability Studies* i *Gifted Child Quarterly*, kako bi se prikazali glavni pravci najnovijih istraživanja i razmotrio njihov doprinos praksi obrazovanja darovite dece i mladih.

Ključne reči: kvalitativna istraživanja, darovitost, obrazovanje darovitih.

Kvalitativna istraživanja su relativno nova istraživačka tradicija u proučavanju darovitosti i obrazovanja darovitih. U pregledima ovih istraživanja, navodi se da se prvo kvalitativno istraživanje u oblasti darovitosti pojavilo 1985. godine² i od tada njihov broj kontinuirano raste, pojavljuju se sve kvalitetniji radovi, autori su sve kreativniji u primeni kvalitativnih metoda i sve je veći broj istraživačkih pitanja koja se proučavaju na kvalitativan način. Iako je kvalitativnom istraživanju 2002. godine zvanično priznat naučni status u izveštaju američkog nacionalnog istraživačkog saveta (NRC),³ i dalje se u naučnim krugovima vode

¹ ssevkusic@rcub.bg.ac.rs

* *Napomena:* Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije“ (br. 47008), koje finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011-2014).

² Reč je o etnografskoj studiji u jednoj predškolskoj ustanovi za darovitu decu (Kitano, 1985).

³ NRC – skraćenica od National Research Council.

rasprave oko njegove vrednosti tj. njihovog naučnog doprinosa oblasti koju proučavaju, kao i načina na koji se izvode ova istraživanja (procedure koje istraživači treba da slede). Ove rasprave pokazuju da se kvalitativna istraživanja još uvek bore za ravnopravan status sa kvantitativnim, u svim oblastima proučavanja. Istraživači širom sveta u oblasti psihologije i pedagogije često izražavaju uverenje da su kvantitativna istraživanja, a posebno ona eksperimentalnog karaktera „prava” naučna istraživanja (tzv. *hard science*), dok se kvalitativnim istraživanjima pripisuje anegdotski karakter i izražava sumnja u pogledu njihove naučnosti i rigoroznosti (tzv. *soft science*).

U novijoj literaturi engleskog govornog područja mogu se naći pregledni radovi u kojima se razmatra status kvalitativnih istraživanja u oblasti darovitosti i kreativnosti, dok u domaćoj literaturi takav pregled ne postoji iako se zapaža trend porasta radova u kojima autori primenjuju primenjuju kvalitativne nacрте i metode. Sa ciljem da razjasnimo neke od pomenutih dilema, u ovom radu nastojećemo da prikažemo i analiziramo stanje kvalitativnih istraživanja u vodećim svetskim časopisima posvećenim obrazovanju darovitih i talentovanih osoba i to na osnovu dve meta-studije (Coleman, Guo & Dubbs, 2007; Dai, Swanson & Cheng, 2011). Reč je o kritičkim pregledima empirijskih istraživanja izvedenim u duhu kvalitativne paradigme, u periodu od 1985. do 2010. godine. Pored toga, na osnovu kriterijuma koje su autori u svojim pregledima primenili kako bi analizirali i vrednovali kvalitativna istraživanja, napravili smo pregled i analizu istraživanja u oblasti obrazovanja darovitih i kreativnih učenika objavljenih u jednom od vodećih naučnih časopisa u Srbiji, Zborniku Instituta za pedagoška istraživanja. Za predmet analize uzeli smo period od 1997. godine (kada je objavljen prvi kvalitativno orijentisan rad), do 2012. godine. Istraživanja su analizirana s obzirom na: (1) predmet i istraživačka pitanja, (2) pristupe i metode koji su primenjeni, i (3) naučni doprinos koji su ova istraživanja dala korpusu znanja u oblasti proučavanja darovitosti i obrazovanja darovitih.

Distinktivne karakteristike kvalitativnih istraživanja

Kako bi razumeli kriterijume na osnovu kojih je moguće procenjivati kvalitet i doprinos kvalitativnih istraživanja treba, pre svega, imati u vidu sledeće:

(1) „kvalitativno istraživanje“ nije jedinstven pristup, već je reč o skupu različitih teorijskih paradigmi, istraživačkih strategija, metoda i tehnika, zbog čega je teško izdvojiti ga u jedan poseban entitet (Ševkušić, 2006);

(2) u debatama o kvalitativnim istraživanjima pravi se bitna razlika između „kvalitativnog istraživanja“ i „primene kvalitativnih metoda u istraživanju“;

(3) kvalitativno istraživanje suštinski se razlikuje od kvantitativnog, a diskusije oko njihove različitosti usmerene su na nekoliko pitanja: (a) šta treba da bude u fokusu naučnog istraživanja, (b) u čemu je njegov smisao, (c) pojam kauzalnosti u istraživanju i (d) prisustvo/odsustvo uređenog skupa procedura za izvođenje istraživanja.

U pomenutom izveštaju Nacionalnog istraživačkog saveta u kome je zvanično priznato da je kvalitativno istraživanje „pravo” naučno istraživanje,

navedeno je šest principa koje istraživanje mora da sledi da bi dostiglo tzv. „zlatni standard“: (1) istraživanjem se moraju postaviti značajna pitanja na koja se može empirijski odgovoriti; (2) istraživanje se mora povezati sa relevantnom teorijom; (3) moraju se koristiti metode koje omogućavaju direktno proučavanje pitanja; (4) mora se obezbediti koherentan i eksplicitan lanac rezonovanja; (5) istraživanje mora biti otvoreno za temeljno preispitivanje i kritiku; (6) istraživanje se može replicirati u različitim kontekstima i rezultati se mogu uopštavati (Shavelson & Towne, 2002). Dok se prvih pet principa može smatrati neophodnim standardima koje treba da zadovolji svako istraživanje koje pretenduje na naučnost, šesti princip – mogućnost generalizacije rezultata, izaziva „zabunu“ jer kvalitativno istraživanje po svojoj definiciji ne može, i što je važnije, ne mora da odgovori na ovaj standard. Kao zamenu za ovaj princip, Glejzer i Štraus definišu 4 principa u vezi sa rezultatima kvalitativnog istraživanja: (1) rezultati moraju biti relevantni za fenomen koji se proučava; (2) učesnici u istraživanju moraju biti u stanju da razumeju rezultate istraživanja; (3) rezultati moraju biti dovoljno široki da imaju smisla i važnosti za slične kontekste; (4) učesnici istraživanja mogu koristiti rezultate kako bi imali veću kontrolu nad svojim životom u datom kontekstu (Glaser & Strauss, 1967).

Ova četiri kriterijuma naglašavaju da je u fokusu kvalitativnog istraživanja lokalni, a ne univerzalni fenomen tj. u njemu se ne daju izjave o primeni rezultata izvan lokalnog konteksta. Subjekt istraživanja je taj koji određuje da li rezultati odgovaraju njegovoj životnoj situaciji, jer su u kvalitativnom istraživanju kontekstualni faktori suštinski za značenja. Traganje za značenjima je centralni proces u kvalitativnom istraživanju – da bi se razumelo ponašanje osoba u nekoj situaciji ključno je da se otkrije značenje koje osoba pripisuje događajima u socijalnom kontekstu. Na primer, ispoljavanje kreativnosti i opredeljenost osobe da dugo i naporno uči i radi, posledice su značenja koje osoba pripisuje situacijama u kojima se nalazi. Darovite osobe konstruišu i reinterpretiraju značenja na različit način od drugih. Poreklo darovitosti ili kreativnosti je u samom značenju tj. u sadržaju mišljenja. Međutim, to značenje se pojavljuje u konkretnom socijalno-kulturnom kontekstu i ono nije proizvod samo individualnog mišljenja (Coleman, Duo, Dabbs, 2007: 52).

Za razliku od kvantitativnog istraživanja u kome vlada saglasnost oko bazične terminologije i procedura koje se koriste pri izvođenju istraživanja, kvalitativni istraživači prilično nedosledno koriste osnovne termine i skup procedura koje oni primenjuju sličan je repertoaru pravila koji koriste džez muzičari – moguće su i poželjne improvizacije. U kvalitativnom istraživanju se izbegavaju tvrdnje o kauzalnosti i predviđanju. Kvalitativni istraživači pripisuju nova značenja ovim pojmovima: umesto „ako...onda“ (što je suštinska karakteristika kvantitativnog istraživanja), koriste se izjave „zato što“ i „u nameri da...“ Jednom rečju, umesto zahteva o univerzalnosti, namere i intuicija osoba smatraju se suštinskim uzročnim faktorima u socijalnom kontekstu.

Mnogi autori prave suštinsku razliku između kvalitativnog istraživanja i istraživanja u kome se primenjuju kvalitativne metode i postupci. Izvoditi kvalitativno istraživanje znači „biti privržen“ kvalitativnoj paradigmi. Kvalitativno istraživanje, kao i kvantitativno, definisano je pretpostavkama koje leže u osnovi

njegovog cilja. Ako istraživač pristupa podacima da bi ekstrahovao značenja subjekata, odnosno sagledao njihovu perspektivu u lokalnom kontekstu, tada je reč o kvalitativnom istraživanju. Ali, ako istraživač koristi kvalitativne metode da bi otkrio veze među varijablama, kada pomoću kvalitativne analize traga za nepromenljivim odnosima, ili kada nastoji da generalizuje podatke na druge kontekste – onda je reč o kvantitativnom istraživanju.

Iz svega prethodno rečenog, jasno je da postoje teškoće oko procenjivanja kvaliteta kvalitativnih istraživanja. U literaturi se navode *distinktivne osobine* ovog tipa istraživanja, koje mogu biti indikator za procenjivanje njihovog kvaliteta. To su: ispitivanje unutrašnje perspektiva učesnika u istraživanju, prigodan izbor učesnika, „davanje glasa” ugroženim i zapostavljenim grupama, traganje za temama u podacima, posmatranje i otkrivanje procesa, razotkrivanje pozicije istraživača (kontrola subjektivnosti), detaljni opisi osoba i/ili konteksta, interpretacija, triangulacija istraživača, izvora, metoda (Ševkušić, 2011). Ove osobine možemo svesti na tri glavna indikatora kvaliteta kvalitativnog istraživanja: (1) način formiranja uzorka; (2) subjektivnost i razotkrivanje; (3) analiza i interpretacija.

Izbor učesnika istraživanja. Cilj kvalitativnog istraživača je da odabere subjekte koji mogu obezbediti relevantne informacije o fenomenu koji se istražuje. Ovo takođe podrazumeva adekvatan izbor konteksta, jer značenja zavise od konteksta. Reč je o svrsishodnom ili teorijski relevantnom uzorku. Da bi se temeljno upoznali učesnici, potrebno je da se daju iscrpne informacije o njima i kontekstu u kome one žive i rade.

Subjektivnost i razotkrivanje. U kvalitativnom istraživanju istraživač je glavni instrument za analizu i interpretaciju. Zato je veoma važno znati kakva su gledišta istraživača. Razotkrivajuće izjave (o obrazovanju, profesiji, interesovanjima koja su relevantna za fenomen koji proučava i slično). Na primer, Koleman u svom radu u kome analizira kvalitativna istraživanja u oblasti darovitosti, daje informacije o sebi kao istraživaču: „Već sam bio redovan profesor kada sam počeo da učim o interpretativnim istraživanjima. Danas, deceniju nakon toga sebe smatram kvalitativnim istraživačem. Kao urednik naučnog časopisa, podržavam kvalitativna istraživanja i zajedno sa autorima radim na unapređivanju njihovih rukopisa pre nego što ih pošaljem recenzentima. Želim da kolege iz moje discipline podjednako vrednuju kvalitativna istraživanja kao kvantitativna. Po mom mišljenju, primeniti miks-metodski nacrt znači koristiti kvalitativno istraživanje u službi kvantitativnog. Sumnjam da se ova dva žanra mogu kombinovati u jednom istraživanju” (Coleman, Guo & Dabbs, 2007: 53). Ovakve i slične izjave pomažu čitaocima da prosuđuju o uticaju istraživača na analizu i interpretaciju podataka. Namera nije da se obezbedi objektivnost – stanje koje kvalitativni istraživači vide kao iluzorno, već da se „kontroliše“ subjektivnost tj. uticaj istraživača na interpretaciju gledišta učesnika u istraživanju.

Proces prikupljanja podataka, analiza i interpretacija. Kvalitativno istraživanje je visoko individualizovan proces koji istraživaču omogućava veliku fleksibilnost. Zato je važno detaljno opisati sve što je rađeno: proces analize/kodiranja/interpretacije, korak po korak (na primer, svaki od istraživača je pročitao materijal više puta, potom su diskutovali o temama ili značenjima koja su

”otkrili”, potom istraživači nastoje da postignu saglasnost oko značenja, navesti oko čega nije bilo moguće da se postigne saglasnost itd.). Pored toga, potrebni su ekstrakti (isečci) iz produkata, intervjua, izveštaja. Ovaj postupak ima za cilj uspostavljanje veze između podataka i interpretacije.

Stanje kvalitativnih istraživanja o darovitima i njihovom obrazovanju u svetu: 1985-2010

Obuhvatni pregledi stanja kvalitativnih istraživanja u oblasti darovitosti i obrazovanja darovitih osoba u vodećim časopisima engleskog govornog područja (*Gifted Child Quarterly, Journal for the Education of the Gifted, Roeper Review Journal of Secondary Gifted Education, High Ability Studies*), napravljeni su u dve studije: (1) za period od 1985. do 2003. godine (Coleman, Guo & Dabbs, 2007); (2) za period od 1998 do 2010 (Dai, Swanson & Cheng, 2011). Kao jedinice meta analize autori su koristili: predmet (teme) istraživanja, primenjeni istraživački pristupi i metode, i doprinos kvalitativnih istraživanja ispitivanom području.

Kad je u pitanju ukupan udeo kvalitativnih istraživanja u svim empirijskim istraživanjima u oblasti darovitosti, objavljenim u periodu od 1985. do 2003. godine, autori su izdvojili 124 istraživanja kvalitativnog tipa. Detaljnijom analizom u kojoj se tragalo za indikatorima kvaliteta, autori su klasifikovali ova istraživanja u tri grupe: (1) 40 „pravih“ kvalitativnih istraživanja (onih koja su u skladu sa kvalitativnom paradigmom), (2) 42 „jednostavna“ kvalitativna istraživanja (*qualitative lite*) tj. ona istraživanja u kojima je primenjena kvalitativna metoda, ali nedostaju neki od pomenutih indikatora kvaliteta; ovde su svrstana i miks-metodska istraživanja jer autori smatraju da je u većini slučajeva kvalitativno stavljeno „u službu“ kvantitativnog; (3) 42 „maskirana“ kvantitativna istraživanja (istraživanja u kojima autori nastoje da uspostave generalizacije ili vrše predviđanja na osnovu dobijenih rezultata). U periodu od 1998. do 2010. godine, od ukupno 1234 empirijska istraživanja u pomenutim časopisima, autori su izdvojili 340 kvalitativnih istraživanja, pri čemu su u ovaj broj uključena i miks-metodska istraživanja.

Predmet kvalitativnih istraživanja. U oblasti darovitosti i obrazovanja darovitih osoba, do 2003. godine najčešće su ispitivane dve široke tematske oblasti: (a) *unutrašnji život* darovitih pojedinaca i (b) *kontekstualni* faktori.

(a) Naglasak u ovim istraživanjima je na proučavanju onoga što učesnici u istraživanjima doživljavaju, na njihovim iskustvima. Ispituju se: *motivacija* (na primer, studija slučaja jedne uspešne devojčice; priče učenika koji učestvuju u takmičenjima), *socijalno-psihološki procesi i akcije u kontekstu* (moralno rezonovanje, saradnja u „izazovnim“ sredinama, konstruisanje identita), *emocije* (depresija darovitih, prilagođavanje, rad sa darovitima koji imaju teškoće u učenju). Tipičan primer takvog istraživanja predstavlja fenomenološka studija depresije darovitog adolescenta (Jackson, 1998).

(b) Istraživanja u kojima se proučavaju kontekstualni faktori bavila su se efektima i vrstama programa za darovite učenike, nastavom, pri čemu su dominantne teme specijalne škole, obogaćujući programi, mentorski rad sa darovitima, programi za posebne talente. Neke od ovih studija su evaluacione.

Životne priče (life stories), takođe, ulaze u ovu tematsku kategoriju. Primer ovih istraživanja je životna priča Džimija Hendriksa (Morrissey, 2001).

Imajući u vidu posebne aspekte istraživanja, opšti zaključak je da je u periodu do 2003. godine znatno veći broj onih u kojima su učesnici deca, i to u kontekstu škole, da je više istraživanja o posebnim talentima nego o opštem razvoju, kao i da je značajan broj istraživanja o tzv. zanemarenim grupama (dvostruko izuzetni i neuspešni daroviti), dok je prisutan mali broj istraživanja o nastavnicima ili o kontekstima izvan škole. Primer istraživanja o nastavnicima predstavlja studija slučaja jednog nastavnika (Coleman, 1994).

U periodu od 1998. do 2010. godine zapaže se izvestan „zaokret“ u pogledu predmeta kvalitativnih istraživanja, u tom smislu što se istraživači u većoj meri bave kreativnošću. Pored toga, dominantne teme su: uspeh/neuspeh darovitih, školska sredina, implicitna uverenja nastavnika o darovitosti/kreativnosti, evaluacija programa, identifikacija, socijalno-emocionalni razvoj darovitih, nastava, dvostruka izuzetnost, motivacija. Zanimljivo je da su teme kao što su implicitna uverenja nastavnika o darovitosti/kreativnosti, školska sredina i dvostruka izuzetnost (double exceptionality), specifične samo za kvalitativna istraživanja, tj. one nisu ispitivane kvantitativnim metodama, što ukazuje na to da su kvalitativna istraživanja generisala nove predmete istraživanja u oblasti darovitosti.

Istraživački pristupi i metode u kvalitativnim istraživanjima o darovitosti. Do 2003. godine, kvalitativna istraživanja u ovoj oblasti u najvećoj meri koriste tri vrste opštih metoda za prikupljanje podataka: učesničko posmatranje, intervju i proučavanje materijalnih produkata (dokumentacija, artefakti). U više od polovine istraživanja kombinuju se ove tri metode. Generalno, zapaža se da istraživači primenjuju triangulaciju istraživača i metoda. Od istraživačkih pristupa dominira studija slučaja. U periodu do 2010. godine, u 85% kvalitativnih istraživanja o darovitosti kombinuju se studija slučaja i intervju. Zanimljivo je da su se istraživači koji su kombinovali intervju sa drugim metodama, u interpretaciji podataka najviše oslanjali na podatke dobijene u intervjuu. Pored toga, primenjuju se posmatranje, analiza narativa, etnografija, fenomenologija, životna priča, dekonstrukcija i evaluacija programa.

Doprinos kvalitativnih istraživanja proučavanju darovitosti i obrazovanja darovitih. Istraživanje „neobičnih“ tema i pitanja, koja nisu istraživana kvantitativnim metodama, pokazuje kako se interpretativni pristupi mogu koristiti da bi se proširili parametri proučavane oblasti. Proučavanje ovih tema ima značajne implikacije za razvoj, obrazovanje i vaspitanje darovitih/talentovanih. Na primer, studija slučaja verbalno nadarenog dečaka koji nije bio identifikovan tipičnim instrumentima za identifikaciju (Hettinger & Knapp, 2001); proučavanje profesionalnih praktičnih znanja jednog nastavnika da bi se pokazala kompleksnost procesa podučavanja darovitih učenika, „nevidljivost“ ovih znanja, kognitivna mapa veštine vođenja diskusije sa darovitim učenicima, uloga emocija i optimalno iskustvo nastavnika koji radi sa darovitim učenicima (Coleman, 1991; 1992; 1994), proučavanje prirode rane talentovanosti za muziku u svetlu Gardnerovog pojma “kristalizovano iskustvo” (Freeman, 1999), ponašanje dece u kooperativnim situacijama dok rade sa “izazovnim” materijalima (Diezmann & Walters, 2001).

Zahvaljujući kvalitativnim istraživanjima danas se više zna o: zanemarenim (marginalizovanim) grupama, kompleksnosti neuspeha i emocionalnom životu darovitih. Takođe, holistički i kontekstualni pristup darovitosti – istraživanja sa pojedincima u porodičnoj i školskoj sredini u kojima se traga za poreklom neuspeha u obrazovnom kontekstu – doprineo je da se razlozi za neuspeh darovitih pojedinaca bar jednim delom pripišu sredini u kojoj uče i rade daroviti pojedinci.

Na osnovu pregleda kvalitativnih istraživanja u ovoj oblasti, autori konstatuju da nedostaju istraživanja koja bi bila posvećena određenim važnim temama i problemima. To su ujedno i smernice za buduća istraživanja u oblasti darovitosti. Naime, veoma mali broj istraživanja je demonstrirao korisnost kvalitativne metodologije za proučavanje dominantnih konstrukata u ovoj oblasti, tzv. „velika“ pitanja (pojam, definicija darovitosti, razvojni trend). Potrebno je više primenjenih istraživanja (onih koja su „inspirisana“ praksom), u kojima se ispituju efekti različitih programa za darovite i za podsticanje kreativnosti, a koja bi bila zasnovana na nekoj od relevantnih teorija o darovitosti/kreativnosti, kao i istraživanja koja su sprovedena sa ciljem da se konstruišu modeli zasnovani na novim teorijama. Takođe, kvalitativna istraživanja relativno malo su „iskorišćena“ da bi se istražila unutrašnja perspektiva darovitih i talentovanih pojedinaca: značenja koja konstruišu, kao i značenja koja o darovitosti i kreativnosti konstruišu oni koji ih obrazuju i vaspitavaju.

Stanje kvalitativnih istraživanja o darovitima i njihovom obrazovanju u Srbiji: 1997-2012.

Kao osnovni izvor za pregled i analizu kvalitativnih istraživanja u naučnoj literaturi u Srbiji uzet je časopis *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* (Beograd). Glavni razlog za ovakav izbor predstavlja činjenica da je ovo časopis sa tradicijom dugom preko 30 godina u proučavanju problema vaspitanja i obrazovanja, da ima visoku naučnu kategoriju, kao da se u njemu objavljuju rezultati najvažnijih teorijskih i empirijskih istraživanja sprovedenih u Srbiji. S obzirom na to da su u časopisu prisutna istraživanja u kojima se primenjuju kvalitativne metode, kao i teorijski radovi o kvalitativnim pristupima u istraživanju darovitosti, i da se njihov broj uvećava, postoji potreba za njihovom analizom i sagledavanjem doprinosa koji su dala ovoj oblasti. Takođe, poslednji pregled istraživanja o darovitosti/kreativnosti, o identifikaciji, razvoju i podsticanju, objavljen je upravo u ovom časopisu 2000. godine. Autoke su napravile problemsku analizu rezultata istraživanja o darovitosti na uzorku od 6 monografija i preko 50 članaka (Đorđević i Maksić, 2000).

Uzorak naše analize predstavljale su 23 sveske Zbornika, objavljene u periodu od 1997. do 2012. godine. S obzirom na klasifikaciju naučnih radova koja se primenjuje u ovom časopisu, od ukupno 23 rada o darovitosti i kreativnosti u ovom periodu, 9 radova pripada kategoriji preglednih, a 14 kategoriji originalnih istraživačkih radova. Polovinu istraživačkih radova čine kvalitativno orijentisana istraživanja, od kojih jedan rad predstavlja primenjeno istraživanje. Reč je o pokušaju da se izrade različiti nacrti za planiranje disciplinarne i interdisciplinarne

nastave kojom se podstiče kreativnost učenika na osnovu iskustva iz kvalitativno orijentisanog istraživanja (Šefer, 2003).

Zanimljivo je da su dva pregledna rada posvećena razmatranju pretpostavki kvalitativne paradigme u istraživanjima darovitosti. U prvom radu, razmatraju se pitanja ograničenja pozitivističke paradigme u istraživanjima čiji je cilj evaluacija obrazovnih programa za podsticanje kreativnosti učenika u školi. Reč je o refleksijama koje su nastale na osnovu istraživačkog iskustva autorke (Šefer, 1999) i naglašava se značaj orijentacije istraživača na proces i ponašanje aktera u obrazovnom kontekstu. U drugom radu, ista autorka razmatra teorijske osnove za razvijanje modela kurikuluma usmerenog na podsticanje problemskog i divergentnog mišljenja i predlaže integraciju iskustva iz dva istraživačka projekta, jednog inostranog (*Discover*) i jednog domaćeg (*Kreativnost*). Zajednička karakteristika ova dva projekta jeste kvalitativni pristup identifikaciji i evaluaciji dečjih produkata i ponašanja (Šefer, 2002).

U daljem tekstu, analiziraćemo istraživanja o darovitosti i obrazovanju darovitih u Srbiji, koristeći iste jedinice analize koje su korišćene u pregledu istraživanja u svetu: predmet (teme) istraživanja, primenjeni istraživački pristupi i metode, i doprinos kvalitativnih istraživanja ispitivanom području.

Teme (predmet) kvalitativnih istraživanja o darovitosti. Još 2000. godine, u pomenutom pregledu, ukazano je na to da su rezultati dotadašnjih ispitivanja osnovnih pretpostavki o prirodi darovitosti i zahteva za posebnim treatmentom darovitih učenika usmerili istraživače na redefinisavanje ovog problema (Đorđević i Maksić, 2000: 205). Fokus se pomerio sa obrazovanja i vaspitanja darovitih učenika na podsticanje sposobnosti, interesovanja i kreativnosti kod sve dece. Drugim rečima, daroviti pojedinci zahtevaju posebnu pažnju, ali slična podrška ima povoljne efekte na razvoj i napredak sve dece. Kvalitativna istraživanja u oblasti darovitosti, izvedena u našoj sredini, upravo su sledila ovaj trend u pogledu tema i problema koji su istraživani. Dominantna tematska oblast je kreativnost, a istraživanja se prema predmetu proučavanja mogu grupisati u tri grupe:

1. *Evaluacija programa za podsticanje kreativnosti učenika osnovnih škola*
 - primena igre i grupno-istraživačkog rada u kontekstu tematske interdisciplinarnе nastave; kvalitativni postupci vrednovanja ponašanja aktera, produkata, refleksije učitelja o procesima i efektima nastave (Šefer, 1997);
 - evaluacija programa namenjenog podsticanju dečjih interesovanja i kreativnosti u produženom boravku: posebno dizajnirane aktivnosti (Ševkušić i Maksić, 2002);
2. *Kreativni potencijal u dečjem jezičkom (pisanom) izražavanju*
 - identifikacija indikatora kreativnosti u pisanim kreativnim produktima učenika osnovnih škola (Maksić i Ševkušić, 2010);
 - analiza tema koje se pojavljuju u slobodnim sastavima dece predškolskog i školskog uzrasta (Gomez & Maker, 2011; Pirtle & Maker, 2012);
3. *Implicitna uverenja o kreativnosti*

- implicitna uverenja nastavnika o kreativnosti u dečjem pismenom izražavanju (Maksić i Ševkušić, 2012);

Na osnovu pregleda tema i istraživačkih pitanja koja se postavljaju u kvalitativnim istraživanjima o kreativnosti, zapaža se da su ona više „pedagoška“ i više orijentisana prema praksi, dok su kvantitativna istraživanja u oblasti darovitosti bila više psihosocijalnog karaktera. Slede primeri istraživačkih pitanja koja su postavljena u navedenim istraživanjima: Koji su efekti programa za podsticanje kreativnosti i interesovanja učenika kroz igru i grupno-istraživački rad? Koji format, teme i značenja su prisutni u kreativnim dečjim produktima? Da li postoje razlike u temama koje se pojavljuju u slobodnim sastavima dece iz različitih etničkih i kulturalnih konteksta? Koja implicitna uverenja nastavnika su „ugrađena“ u njihove procene kreativnosti dečjih pisanih produkata?

Istraživački pristupi i metode. U većini istraživanja o kreativnosti, koja su objavljena u Zborniku Instituta za pedagoška istraživanja, primenjen je miksmetodski nacrt, odnosno nacrt u kojme se kombinuju kvalitativne i kvantitativne metode. Mi smo ih uvrstili u kvalitativna istraživanja jer je reč o tzv. nacrtima sa komplementarnim ciljevima (na primer, kvantitativni pokazatelji za opis profila učenika-kreativnog stvaraoca i kvalitativna analiza kreativnih produkata (Maksić i Ševkušić, 2010). Kao istraživački pristupi pojavljuju se i akciona istraživanja i studija slučaja, dok su od metoda i postupaka analize korišćeni: posmatranje u prirodnoj sredini (škola), nestrukturirani intervju, analiza pisane dokumentacije (pisani izveštaji nastavnika u formi eseja), analiza narativa (dečje priče) i dva tipa kvalitativne tematske analize: (a) ona kojom se traga za dominantnim obrascima u dobijenim podacima; (b) kvalitativna analiza sadržaja, u kojoj se sadržaj tretira kao komunikacijska poruka.

Doprinos kvalitativnih istraživanja proučavanju darovitosti i obrazovanja darovitih. Analizirajući rezultate istraživanja u ovoj oblasti, njihov doprinos se može sagledati iz dve perspektive: doprinos teoriji i metodologiji pedagoške nauke i doprinos obrazovnoj praksi.

(a) *Doprinos teoriji i metodologiji*

- Ukazano je na značaj evaluacije procesa, a ne samo efekata obrazovnih programa za podsticanje kreativnosti, i u skladu s tim napravljen je pokušaj da se razviju postupci kvalitativne evaluacije procesa i ponašanja učesnika u programu (formativna evaluacija).
- Pokazano je da nastavnici mogu i treba da procenjuju kreativnost svojih učenika (u cilju prepoznavanja i podsticanja kreativnog potencijala u verbalnom domenu).
- Ukazano je na bogatstvo i raznolikost komponenti koje su ugrađene u dečje kreativne produkte.
- Pokazano je da kombinovanje kvalitativnog i kvantitativnog pristupa u proučavanju kreativnog potencijala učenika daje rezultate koji se dopunjuju – oba pristupa zajedno bolje opisuju kreativni potencijal nego svaki posebno.

(b) *Doprinos obrazovnoj praksi (podsticanje kreativnosti u školskom kontekstu)*

- Razvijanje modela tematske interdisciplinarne nastave.
- Dizajniranje ekstra-kurikularnih aktivnosti za podsticanje dečjih interesovanja i kreativnosti.

Zaključak

Razmatrajući status kvalitativnih istraživanja o darovitosti i obrazovanju darovitih i kreativnih osoba u svetskoj periodici i kod nas, nastojali smo da ukažemo na nekoliko važnih momenata. Pre svega, na činjenicu da broj ovih istraživanja raste u poslednjoj deceniji, da su istraživači sve kreativniji u načinima na koje primenjuju različite metode i postupke, kao i da se uvećava broj pitanja (predmeta) koji se proučavaju na kvalitativan način. Međutim, ova meta-analiza pokazala je da u „borbi“ za svoj naučni status, kvalitativna istraživanja poput kvantitativnih, moraju zadovoljiti određene kriterijume koji se, pre svega, odnose na način na koji istraživači pristupaju primeni kvalitativnih procedura. Imajući u vidu dosadašnji doprinos kvalitativnih istraživanja u oblasti darovitosti u svetu i kod nas, posebno kada je u pitanju generisanje novih istraživačkih pitanja i problema, kao i pomeranje fokusa na primenjena istraživanja tj. istraživanja vođena zahtevima obrazovne prakse, ostaje nam da se nadamo da će se ovaj trend nastaviti i u budućnosti.

Korišćena literatura:

- Coleman, L., A. Guo & C. Dubbs (2007): The state of qualitative research in gifted education as published in american journals, *Gifted Child Quarterly*, 51(1), 51-63.
- Coleman, L. (1991): The invisible world of professional practical knowledge of a teacher of the gifted, *Journal for the Education of the Gifted*, 14(2), 151-165.
- Coleman, L. (1992): The cognitive map of a master teacher conducting discussions with gifted students, *Exceptionality*, 3, 1-16.
- Coleman, L. (1994): „Being a teacher“: Emotions and optimal experience while teaching gifted children, *Gifted Child Quarterly*, 38(3), 146-152.
- Dai, D., J. Swanson & H. Cheng (2011): State of research on giftedness and gifted education: A survey of empirical studies published during 1998-2010, *Gifted Child Quarterly*, Vol. 55(2), 126-138.
- Đorđević, B., S. Maksić (2000): Darovitost i talenti: otkrivanje, razvoj i podsticanje, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 32, 193-210.
- Freeman, C. (1999): The crystallizing experience: A study in musical precocity, *Gifted Child Quarterly*, 43(2), 75-84.
- Glaser, B. & A. Strauss (1967): *The discovery of grounded theory: Strategies of qualitative research*. New York: Aldine De Gruyter.
- Gomez, M. & J. Maker (2011): What are the themes in young children's stories? An analysis of the content of children written productions, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 43, No. 1, 86-105.
- Hettinger, H. & N. Knapp (2001): potential, performance, and paradox: A case study of J.P., a verbally gofted, struggling reader, *Journal for the Education of the Gifted*, 24(3), 248-289.

- Kitano, (1985): Ethnography of a preschool for the gifted: What gifted young children actually do, *Gifted Child Quarterly*, 29(2), 67-71.
- Maksić, S., S. Ševkušić (2010): Kreativni potencijal učenika osnovne škole u pismenom izražavanju, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* Vol. 42, No. 2, 92-108.
- Maksić, S., S. Ševkušić (2012): Creativity of student's stories: Case study at primary school, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 44, br. 1, 128-143.
- Pirtle, J. & J. Maker (2012): A qualitative analysis of kindergarteners' open-ended drawing and storytelling opportunities, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 44, No. 1, 144-163.
- Šefer, J. (1997): Kreativne aktivnosti u malim grupama i saradnja učenika u nastavi, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 29, 233-243.
- Šefer, J. (1999): Alternativa u istraživanju obrazovanja: orijentacija na proces i ponašanje, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 31, 181-194.
- Šefer, J. (2002): Jedan model za razvijanje kurikuluma i evaluaciju učenika, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 34, 79-95.
- Šefer, J. (2003): Pristupi tematskoj nastavi, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 35, 79-93.
- Ševkušić, S., S. Maksić (2002): Jedan program za rad u produženom boravku, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 34, 112-132.
- Ševkušić, S. (2006): Osnovne metodološke pretpostavke kvalitativnih istraživanja, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 38, No. 2, 299-316
- Ševkušić, S. (2011): *Kvalitativna istraživanja u pedagogiji: doprinos različitih metodoloških pristupa*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Dr Slavica Ševkušić¹
Institute for Educational Research, Belgrade

THE STATUS OF QUALITATIVE RESEARCH IN THE FIELD OF GIFTEDNESS AND GIFTED EDUCATION

In the past two decades, the presence of qualitative research of giftedness and education of gifted and talented children in scientific publications in English-speaking countries has become more and more evident. The first papers appeared in the period between 1985 and 1990, and the number of such research studies has been continuously growing ever since. Although qualitative research was acknowledged as scientific by the American National Research Council (NRC) in 2002, there are still numerous questions and dilemmas regarding the assessment of its quality and value, as well as many dilemmas about the basic procedures for conducting this form of research. Based on the results of review studies that analysed the status of qualitative research in world's eminent academic journals dedicated to the gifted and gifted education until the year 2009, we will point to basic tendencies in choosing the research problem, as well as to characteristics of the methodological approaches applied. We will especially focus on the peculiarities of the approach for studying giftedness used in Russia, where the dominance of qualitative methodology indicates a holistic, systematic, contextual and cultural understanding of the origins and development of giftedness and creativity. Since there are no review studies showing the status of qualitative approaches for researching giftedness and creativity in our country, we will perform a detailed analysis of studies that use such approaches, with respect to the following: (a) topics and research questions addressed by the authors, (b) methodological approaches applied, and (c) their contribution to understanding the researched phenomenon. Studies of giftedness published in the past 15 years in two leading academic journals in Serbia, *Journal of the Institute for Educational Research* and *Psychology*, are the main subject of our analysis. In addition, there is an

overview of the status of qualitative research from 2008 to the present date in the two leading world journals dedicated to giftedness, *High Ability Studies* and *Gifted Child Quarterly*, in order to show the main directions of the latest research and reconsider their contribution to practice of education of gifted children and youth.

Key words: qualitative research, giftedness, gifted education.

